

Subject Name (Gujarati)

4300005 -- Summer 2023

Semester 1 Study Material

Detailed Solutions and Explanations

પ્રશ્ન 1(અ) [3 ગુણ]

SI માં બેઝ યુનિટ તેમના સિમ્બોલ સાથે લખો.

જવાબ

ભौતિક રાશિ	એકમ	સિમ્બોલ
લંબાઈ	મીટર	m
દ્વયમાન	કિલોગ્રામ	kg
સમય	સેકન્ડ	s
વિદ્યુત પ્રવાહ	ઓમ્પિયર	A
તાપમાન	કેલ્વિન	K
પદાર્થનું પ્રમાણ	મોલ	mol
પ્રકાશ તીવ્રતા	કન્ડેલા	cd

મેમરી ટ્રીક

“લાંબુ માપ તાપમાન અશક્તિ પ્રકાશે કેવી માનવતા”

પ્રશ્ન 1(બ) [4 ગુણ]

વર્નિયર કેલિપરની રચના અને કાર્ય સમજાવો. તેની લધુતમ માપ શક્તિ અને શૂન્ય નુટી સમજાવો.

જવાબ

વર્નિયર કેલિપરની રચના:

Mermaid Diagram (Code)

```
{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A[ ] --- B[ ]
    A --- C[ ]
    C --- D[ ]
    C --- E[ ]
    A --- F[ ]
```

{Highlighting}

{Shaded}

- મુખ્ય સ્કેલ: મિલિમીટરમાં અંકિત ફિક્સ થયેલો સ્કેલ
- વર્નિયર સ્કેલ: મુખ્ય સ્કેલ કરતાં થોડા નાના વિભાગો ધરાવતો સરકી શકે તેવો સ્કેલ
- ફિક્સડ જો: મુખ્ય સ્કેલ સાથે જોડાયેલો
- મૂવેબલ જો: વર્નિયર સ્કેલ સાથે જોડાયેલો
- ઓડાઈ માપક રોડ: ઓડાઈ માપવા માટે
- લોકિંગ સ્ક્રૂ: માપન વખતે સ્થિતિ ફિક્સ કરવા માટે

કાર્ય: વસ્તુને બે જો વર્ચ્યે મૂકવામાં આવે છે, મૂવેબલ જોને વસ્તુને સારી રીતે પકડવા માટે એડજસ્ટ કરવામાં આવે છે. મુખ્ય સ્કેલ વાંચન અને વર્નિયર રૂક્લના સંપાતી મૂલ્યને ઉમેરીને માપ નોંધવામાં આવે છે.

લધુતમ માપ શક્તિ: વર્નિયર કેલિપર દ્વારા માપી શકતું સૌથી નાનું માપ. $LC = \text{મુખ્ય સ્કેલ પર } 1 \text{ વિભાગ} \div \text{વર્નિયર સ્કેલ પર વિભાગોની સંખ્યા}$

શૂન્ય નુટી: જ્યારે જો બંધ હોય ત્યારે કેલિપર શૂન્ય સિવાયનું વાંચન બતાવે તે નુટી.

- ધન નુટી: વાંચનમાંથી બાદ કરવી

- અણ તુટી: વાંચનમાં ઉમેરવી

મેમરી ટ્રીક

"વર્નિયર ચોક્કસ માપ લેતા સમયે તુટીઓ ટાળે"

પ્રશ્ન 1(ક)(િ) [4 ગુણ]

ચોક્સાઈ અને સચોટતા વર્ચેનો તફાવત લખો.

જવાબ

ચોક્સાઈ	સચોટતા
માપનું સાચા મૂલ્યની નજીકતા	માપની પુનરાવર્તનીયતા
પદ્ધતિગત તુટીઓથી પ્રભાવિત	અનિયમિત તુટીઓથી પ્રભાવિત
માપના સરેરાશ દ્વારા દર્શાવાય છે	માપના પ્રમાણિત વિચલન દ્વારા દર્શાવાય છે
કેલિબ્રેશન દ્વારા સુધારી શકાય	વધુ સારા ઉપકરણો વાપરિને સુધારી શકાય
ઉદાહરણ: જો સાચું મૂલ્ય 10 cm હોય, તો 9.9, 10.1, અને 10.0 cm ના માપ ચોક્કસ છે	ઉદાહરણ: 9.8, 9.8, 9.8 cm ના માપ સચોટ છે પણ સાચું મૂલ્ય 10 cm હોય તો ચોક્કસ નથી

મેમરી ટ્રીક

"ચોક્સાઈ ચોક્કસ સાચા મૂલ્યે, સચોટતા સરખાં સમાન વાંચને"

પ્રશ્ન 1(ક)(િi) [2 ગુણ]

માઇક્રોમીટર સ્કૂ ગેજની પિચ 0.5 mm છે અને તેના વર્તુળાકાર સ્કેલ પર 50 વિભાગો છે. તેની લઘૃતમ માપ શક્તિ શોધો.

જવાબ

સૂત્ર: લઘૃતમ માપ શક્તિ = પિચ \div વર્તુળાકાર સ્કેલ પર વિભાગોની સંખ્યા

ગણતરી: $LC = 0.5 \text{ mm} \div 50 = 0.01 \text{ mm}$

માઇક્રોમીટર સ્કૂ ગેજની લઘૃતમ માપ શક્તિ = 0.01 mm

પ્રશ્ન 1(ક)(િii) [1 ગુણ]

ઉઝમાનું SI એકમ શું છે?

જવાબ

ઉઝમાનું SI એકમ જૂલ (J) છે

પ્રશ્ન 1(ક)(િi) [4 ગુણ] (OR)

નિરપેક્ષ અને સાપેક્ષ તુટીઓની ગણતરી કેવી રીતે કરવામાં આવે છે?

જવાબ

નિરપેક્ષ તુટી ($\square a$): માપેલા મૂલ્ય અને સાચા મૂલ્ય વર્ચેનો તફાવત

- ધણા માપો માટે, તે માપેલા મૂલ્ય અને સરેરાશ મૂલ્ય વર્ચેનો તફાવત છે

નિરપેક્ષ તુટીની ગણતરી:

- એક માપ માટે: $\square a = | \text{માપેલું મૂલ્ય} - \text{સાચું મૂલ્ય} |$

- ધણા માપો માટે:

- સરેરાશ ગણો (am)

- દરેક માપ માટે: $\square ai = | ai - am |$

3. સરેરાશ નિરપેક્ષ ગુણિત: $\bar{a} = (\bar{a}_1 + \bar{a}_2 + \dots + \bar{a}_n) / n$
 સાપેક્ષ ગુણિત (\bar{r}): નિરપેક્ષ ગુણિતનો સાચા મૂલ્ય સાથેનો ગુણોત્તર
 • $\bar{r} = \text{નિરપેક્ષ ગુણિત} / \text{સાચું મૂલ્ય} = \bar{a} / \text{સાચું મૂલ્ય}$
 ટકાવારી ગુણિત (\bar{p}): ટકાવારીમાં વ્યક્ત થયેલી સાપેક્ષ ગુણિત
 • $\bar{p} = \text{સાપેક્ષ ગુણિત} \times 100 = (\bar{a} / \text{સાચું મૂલ્ય}) \times 100\%$

મેમરી ટ્રીક

"નિરપેક્ષ નિશ્ચિત મૂલ્યની ગણતરી, સાપેક્ષ સાચા સંદર્ભે સંબંધિત"

પ્રશ્ન 1(ક)(ii) [2 ગુણ] (OR)

વર્નિયર કેલિપરનો મુખ્ય સ્કેલ mm માં અંકિત કરવામાં આવેલ છે અને તેના વર્નિયર સ્કેલ પર 50 વિભાગો છે. તેની લઘુત્તમ માપ શક્તિ શોધો.

જવાબ

સૂત્ર: લઘુત્તમ માપ શક્તિ = મુખ્ય સ્કેલ પર 1 વિભાગ \div વર્નિયર સ્કેલ પર વિભાગોની સંખ્યા
 ગણતરી: મુખ્ય સ્કેલ પર 1 વિભાગ = 1 mm LC = 1 mm \div 50 = 0.02 mm
 વર્નિયર કેલિપરની લઘુત્તમ માપ શક્તિ = 0.02 mm

પ્રશ્ન 1(ક)(iii) [1 ગુણ] (OR)

ઉષ્મા પ્રસરણના કયા પ્રકારમાં માધ્યમની જરૂર નથી?

જવાબ

વિકિરણ (Radiation) ઉષ્મા પ્રસરણ માટે માધ્યમની જરૂર નથી.

પ્રશ્ન 2(અ) [3 ગુણ]

વિદ્યુત ક્ષેત્ર રેખાઓની લાક્ષણિકતાઓ લખો.

જવાબ

વિદ્યુત ક્ષેત્ર રેખાઓની લાક્ષણિકતાઓ:

1. વિદ્યુત ક્ષેત્ર રેખાઓ ધન ચાર્જથી શરૂ થાય છે અને ઋણ ચાર્જ પર સમાપ્ત થાય છે
2. ક્ષેત્ર રેખાઓ ક્યારેય એકબીજાને છેદતી નથી
3. ક્ષેત્ર રેખાઓ હંમેશા વાહકની સપાઠી પર લંબરૂપ હોય છે
4. ક્ષેત્ર રેખાઓની સંખ્યા ચાર્જના જથ્થા સાથે પ્રમાણસર હોય છે
5. નજીકની ક્ષેત્ર રેખાઓ મજબૂત વિદ્યુત ક્ષેત્ર સૂચવે છે
6. ક્ષેત્ર રેખાઓ સતત વક્ત હોય છે
7. ક્ષેત્ર રેખાઓ લંબાઈમાં સંકોચાય છે અને પહોળાઈમાં વિસ્તરે છે

આકૃતિ:

$$\begin{array}{c}
 + \qquad \{- \\
 \{ \qquad /} \\
 \{ \qquad /} \\
 \{ \qquad /} \\
 \{ \qquad /} \\
 \{ /} \\
 X
 \end{array}$$

મેમરી ટ્રીક

"વિદ્યુત ક્ષેત્ર: ધનથી શરૂ, ઋણ સમાપ્ત, ક્યારેય છેદાતી નથી"

પ્રશ્ન 2(બ) [4 ગુણ]

ઇલેક્ટ્રોસ્ટેટિક બળ માટે કુલંબનો વ્યસ્ત વર્ગનો નિયમને સમજાવો.

જવાબ

કુલંબનો વ્યસ્ત વર્ગનો નિયમ: બે બિંદુ ચાર્જ વરચેનું ઇલેક્ટ્રોસ્ટેટિક બળ ચાર્જના જથ્થાના ગુણાકાર સાથે સીધું પ્રમાણસર અને તેમની વરચેના અંતરના વર્ગ સાથે વ્યસ્ત પ્રમાણસર હોય છે.

ગણિતીય સ્વરૂપ: $F = k(q_1 q_2)/r^2$

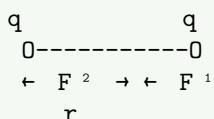
જ્યાં:

- F = ઇલેક્ટ્રોસ્ટેટિક બળ (ન્યૂટનમાં)
- k = ઇલેક્ટ્રોસ્ટેટિક અચળાંક ($9 \times 10^9 \text{ N} \cdot \text{m}^2/\text{C}^2$)
- q_1, q_2 = ચાર્જના જથ્થા (કુલંબમાં)
- r = ચાર્જ વરચેનું અંતર (મીટરમાં)

ગુણધર્મો:

- સાંદર્ભ રાશિ: બળ બે ચાર્જને જોડતી રેખા પર કાર્ય કરે છે
- આકર્ષક/અપાકર્ષક: સમાન ચાર્જ એકબીજાને અપાકર્ષિત કરે છે, વિપરીત ચાર્જ આકર્ષિત કરે છે
- કેન્દ્રીય બળ: ન્યૂટનના ત્રીજા નિયમને અનુસરે છે
- માધ્યમ પર આધાર: ચાર્જ વરચેના માધ્યમ પર આધાર રાખે છે (k બદલાય છે)

આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

"ચાર્જ અંતરના વર્ગ સાથે વ્યસ્ત સંબંધ ધરાવે"

પ્રશ્ન 2(ક)(િ) [4 ગુણ]

શ્રેણી અને સમાંતર સંયોજનમાં જોડાયેલા કેપેસિટર્સની સમતુલ્ય કેપેસીટન્સ માટે સૂત્ર મેળવો.

જવાબ

શ્રેણી સંયોજન માટે:

Mermaid Diagram (Code)

```

{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
  A["{+} { - } { - } { - }"] --- B[C]
  B --- C[C]
  C --- D[C]
  D --- E["{ } { - }"]
{Highlighting}
{Shaded}
  
```

જ્યારે કેપેસિટર્સ શ્રેણી સંયોજનમાં જોડાય છે:

- દરેક કેપેસિટર પર સમાન ચાર્જ Q હોય છે
- વિભવાંતર દરેક કેપેસિટર વરચે વહેંચાય છે
- $V = V_1 + V_2 + V_3$

દરેક કેપેસિટર માટે: $V_1 = Q/C_1, V_2 = Q/C_2, V_3 = Q/C_3$

કુલ વોલ્ટેજ: $V = Q/C_1 + Q/C_2 + Q/C_3 = Q(1/C_1 + 1/C_2 + 1/C_3)$

સમતુલ્ય કેપેસિટન્સ માટે: $V = Q/C_{eq}$

તેથી: $1/C_{eq} = 1/C_1 + 1/C_2 + 1/C_3$

સમાંતર સંયોજન માટે:

Mermaid Diagram (Code)

```

{Shaded}
{Highlighting} []
  
```

```

graph LR
A["+"] --> B[C]
A --> C[C]
A --> D[C]
B --> E["{}"]
C --> E
D --> E
{Highlighting}
{Shaded}

```

જ્યારે કેપેસિટર્સ સમાંતર સંચોજનમાં જોડાય છે:

- દરેક કેપેસિટર પર સમાન વિભવાંતર V હોય છે
- કુલ ચાર્જ દરેક કેપેસિટર વચ્ચે વહેંચાય છે
- $Q = Q_1 + Q_2 + Q_3$

દરેક કેપેસિટર માટે: $Q_1 = C_1 V$, $Q_2 = C_2 V$, $Q_3 = C_3 V$

કુલ ચાર્જ: $Q = C_1 V + C_2 V + C_3 V = (C_1 + C_2 + C_3)V$

સમતુલ્ય કેપેસિટન્સ માટે: $Q = C_{eq}V$

તેથી: $C_{eq} = C_1 + C_2 + C_3$

મેમરી ટ્રીક

“શ્રેણીમાં વસ્ત કેપેસિટન્સની સરવાળો, સમાંતરમાં કેપેસિટન્સનો સરવાળો”

પ્રશ્ન 2(ક)(ii) [2 ગુણ]

૮ μF અને ૯ μF કેપેસિટન્સ ધરાવતા બે કેપેસિટર્સ સમાંતર સંચોજનમાં જોડાયેલા છે. સમતુલ્ય કેપેસિટન્સ શોધો.

જવાબ

સમાંતર સંચોજન માટે સૂત્ર: $C_{eq} = C_1 + C_2$

આપેલ:

- $C_1 = 8 \mu F$
- $C_2 = 9 \mu F$

ગણતરી: $C_{eq} = 8 \mu F + 9 \mu F = 17 \mu F$

આથી, સમતુલ્ય કેપેસિટન્સ = $17 \mu F$

પ્રશ્ન 2(ક)(iii) [1 ગુણ]

LASER નું પૂરું નામ લખો.

જવાબ

LASER: Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation (પ્રકાશનું ઉત્તેજિત ઉત્સર્જન દ્વારા પ્રવર્ધન)

પ્રશ્ન 2(અ) [3 ગુણ] (OR)

કેપેસિટર શું છે? કેપેસિટન્સને વ્યાખ્યાયિત કરો અને તેનું એકમ લખો.

જવાબ

કેપેસિટર: એક ઉપકરણ જે વિદ્યુત ક્ષેત્રના સ્વરૂપમાં વિદ્યુત ચાર્જ અને વિદ્યુત ઊર્જા સંગ્રહિત કરે છે.

કેપેસિટન્સ: કેપેસિટરની વિદ્યુત ચાર્જ સંગ્રહિત કરવાની ક્ષમતા. તે લાગુ કરેલ વિભવાંતર સાથે સંગ્રહિત ચાર્જના ગુણોત્તર તરીકે વ્યાખ્યાયિત થાય છે.

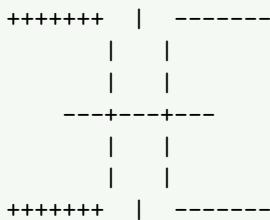
ગણિતીય સ્વરૂપ: $C = Q/V$

જ્યાં:

- C = કેપેસિટન્સ
- Q = કેપેસિટર પર સંગ્રહિત ચાર્જ
- V = કેપેસિટર પરનો વિભવાંતર

કેપેસિટન્સનું એકમ: ફેર્ડ (F)

આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

"કેપેસિટર ચાર્જ સંગ્રહે, વોલ્ટેજ વિભાજિત કરે"

પ્રશ્ન 2(બ) [4 ગુણ] (OR)

વિદ્યુત ક્ષેત્રની તીવ્રતા અને વિદ્યુત સ્થિતિમાન સમજાવો.

જવાબ

વિદ્યુત ક્ષેત્રની તીવ્રતા:

- વ્યાખ્યા: તે બિંદુ પર મૂકાયેલા એકમ ધન ચાર્જને લાગતું બળ
- સૂત્ર: $E = F/q$
- એકમ: ન્યૂટન/કુલંબ (N/C) અથવા વોલ્ટ/મીટર (V/m)
- સાંદર્ધ રાશિ: જમાં તીવ્રતા અને દિશા બંને હોય છે
- દિશા: ધન ચાર્જ પર લાગતી બળની દિશા જેવી જ

વિદ્યુત સ્થિતિમાન:

- વ્યાખ્યા: અનંતરથી તે બિંદુ સુધી એકમ ધન ચાર્જને લાવવા માટે કરેલું કાર્ય
- સૂત્ર: $V = W/q$
- એકમ: વોલ્ટ (V) અથવા જૂલ/કુલંબ (J/C)
- અદિશ રાશિ: ફક્ત તીવ્રતા ધરાવે છે
- ક્ષેત્ર સાથે સંબંધ: $E = -dV/dr$ (ક્ષેત્ર સ્થિતિમાનનો નકારાત્મક ગ્રેડિયન્ટ છે)

સરખામણીનું કોષ્ટક:

ગુણધર્મ	વિદ્યુત ક્ષેત્ર	વિદ્યુત સ્થિતિમાન
વ્યાખ્યા	એકમ ચાર્જ દીઠ બળ	એકમ ચાર્જ દીઠ કાર્ય
પ્રકૃતિ	સાંદર્ધ	અદિશ
એકમ	N/C અથવા V/m	V અથવા J/C
નિર્ભરતા	$1/10$ સાથે બદલાય	$1/1$ સાથે બદલાય
દિશા	ધન ચાર્જથી દૂર	કોઈ દિશા નથી

મેમરી ટ્રીક

"વિદ્યુત ક્ષેત્ર બળ આપે; સ્થિતિમાન ઊર્જા આપે"

પ્રશ્ન 2(ક)(િ) [4 ગુણ] (OR)

સમાંતર પ્લેટ કેપેસિટરના કેપેસીટન્સના સૂત્રનો ઉપયોગ કરીને પ્લેટનો ક્ષેત્રફળ, પ્લેટો વચ્ચેનું અંતર અને પ્લેટો વચ્ચે ડાઇલોક્ટિક સામગ્રીની ઉપસ્થિતિની તૈની કેપેસિટન્સ પર અસરને સમજાવો.

જવાબ

સમાંતર પ્લેટ કેપેસિટરના કેપેસિટન્સનું સૂત્ર: $C = \epsilon_0 A/d$

જ્યાં:

- $C = \text{કેપેસિટન્સ}$
- $\epsilon_0 = \text{નિર્વાત અવકાશની પરમિટિવિટી} (8.85 \times 10^{-12} \text{ F/m})$
- $A = \text{ડાઇલોક્ટિકની સપેક્ષ પરમિટિવિટી}$
- $d = \text{પ્લેટોના ઓવરલેપનો ક્ષેત્રફળ}$

- $d =$ પ્લેટો વચ્ચેનું અંતર
- પ્લેટના ક્ષેત્રફળની અસર (A):
 - કેપેસિટન્સ પ્લેટના ક્ષેત્રફળ સાથે સીધું પ્રમાણસર છે
 - ક્ષેત્રફળ વધારતાં \square કેપેસિટન્સ વધે છે
 - ક્ષેત્રફળ બમણો કરતાં \square કેપેસિટન્સ બમણું થાય છે

- અંતરની અસર (d):
- કેપેસિટન્સ પ્લેટો વચ્ચેના અંતર સાથે વ્યસ્ત પ્રમાણસર છે
 - અંતર વધારતાં \square કેપેસિટન્સ ઘટે છે
 - અંતર બમણું કરતાં \square કેપેસિટન્સ અડધું થાય છે

- ડાઇલેક્ટ્રિક સામગ્રીની અસર ($\square \square$):
- કેપેસિટન્સ ડાઇલેક્ટ્રિકની સાપેક્ષ પરમિટિવિટી સાથે સીધું પ્રમાણસર છે
 - ડાઇલેક્ટ્રિક દાખલ કરતાં \square કેપેસિટન્સ વધે છે
 - ડાઇલેક્ટ્રિક અચળાંક આ વધારાનું માપ કરે છે: $C(\text{ડાઇલેક્ટ્રિક સાથે}) = \square \square \times C(\text{ડાઇલેક્ટ્રિક વગર})$

આફ્ટિ:

$$\begin{array}{c} ++++++ | ----- \\ | | | \\ A | d | \\ -----+----- \\ | | | \\ | | | \\ ++++++ | ----- \end{array}$$

મેમરી ટ્રીક

“ક્ષેત્રફળ વધારે, અંતર ઘટાડે, ડાઇલેક્ટ્રિક ગુણાકારે”

પ્રશ્ન 2(ક)(ii) [2 ગુણ] (OR)

0.5 $\square F$ ના કેપેસિટની પ્લેટો વચ્ચેનો વોલ્ટેજ 150 V છે. પ્લેટો પર ઇલેક્ટ્રોક ચાર્જનું મૂલ્ય શોધો.

જવાબ

સૂત્ર: $Q = CV$

આપેલ:

- કેપેસિટન્સ (C) = $0.5 \square F = 0.5 \times 10 \square \square F$
- વોલ્ટેજ (V) = 150 V

ગણતરી: $Q = CV = 0.5 \times 10 \square \square \times 150 = 75 \times 10 \square \square C = 75 \square C$

આથી, પ્લેટો પરનો ચાર્જ = $75 \square C$

પ્રશ્ન 2(ક)(iii) [1 ગુણ] (OR)

ઓપ્ટિકલ ફાઇબરના બે ભાગ કોર અને કલેર્ડિંગ માંથી, કયો ભાગ મોટો રીફેક્ટિવ ઇન્ડેક્સ ધરાવે છે?

જવાબ

કોર (core) કલેર્ડિંગ કરતાં વધારે રીફેક્ટિવ ઇન્ડેક્સ ધરાવે છે.

પ્રશ્ન 3(અ) [3 ગુણ]

ઉઝ્માવહન અને ઉઝ્માનયનને વ્યાખ્યાયિત કરો.

જવાબ

ઉઝ્માવહન:

- કણોની વાસ્તવિક ગતિ વિના પદાર્થ માર્કટે ઉઝ્માનું સ્થાનાંતરણ
- સીધા અણુઓના સંઘર્ષને કારણે થાય છે
- ઉઝ્મા ઉચ્ચ તાપમાનથી ઓછા તાપમાન તરફ વહે છે
- ધાતુઓ ઉઝ્માના સારા વાહક છે

- ઉદાહરણ: ધાતુના સળિયા દ્વારા ઉષ્મા પ્રસરણ, રસોઈના વાસણ

ઉષ્માનયન:

- પદાર્થની વાસ્તવિક ગતિ દ્વારા ઉષ્માનું સ્થાનાંતરણ
- પ્રવાહીઓ (દ્રવ્યો અને વાયુઓ)માં થાય છે
- ઉષ્માનયન પ્રવાહોની રચના સમાવે છે
- ઉદાહરણ: રૂમ હીટર, સમુદ્રનો પવન, ઉકળતું પાણી

આફ્ટિસ:

:

| ->->->-> |

:

↑
← →
↓

મેમરી ટ્રીક

"વહન વાહક જોડે; ઉષ્માનયન દ્રવ્યને ફેરવે"

પ્રશ્ન 3(બ) [4 ગુણ]

પારાના થર્મોમીટરનું રચના અને કાર્ય સમજાવો.

જવાબ

પારાના થર્મોમીટરની રચના:

Mermaid Diagram (Code)

```
{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A[ ] --- B[ ]
    B --- C[ ]
    C --- D[ ]
{Highlighting}
{Shaded}

    • કાચનો બલ્બ: પારો ધરાવે છે, સંગ્રહ તરીકે કાર્ય કરે છે
    • કેપિલરી ટ્યુબ: બલ્બ સાથે જોડાયેલી પાતળી કાચની નળી
    • સ્કેલ: તાપમાન માપવા માટે અંશાંકિત
    • સુરક્ષાત્મક કાચનું આવરણ: કેપિલરી ટ્યુબ અને સ્કેલને સુરક્ષિત રાખે છે
```

કાર્યસ્થિતીઓ:

- પારાના થર્મલ વિસ્તરણ પર આધારિત
- તાપમાન વધતાં, પારો વિસ્તરે છે અને કેપિલરીમાં ઉપર ચઢે છે
- તાપમાન ઘટતાં, પારો સંકીચાય છે અને તેનું સ્તર નીચે જાય છે
- પારાના સ્તર પરથી સ્કેલ પરથી તાપમાન વાંચવામાં આવે છે

તાપમાન શ્રેણી: -38.83°C થી 356.73°C (પારાના ઠારણ બિંદુથી ઉત્કળન બિંદુ)

ફાયદાઓ:

- ઉચ્ચ ચોકસાઈ
- રેખીય વિસ્તરણ
- કેપિલરીમાં રૂપણ દેખાય છે

મયારાઓ:

- ખૂબ ઓછા તાપમાનને માપી શકતું નથી
- પારો જેરી છે
- રિમોટ સેન્સિંગ માટે વાપરી શકતું નથી

ਮੇਮਰੀ ਟ੍ਰੈਕ

“પારો કેપિલરીમાં કરે છે, તાપમાન બતાવે છે”

પ્રશ્ન 3(ક)(િ) [4 ગુણ]

ઉષ્માવાહકતાના નિયમો લખો અને ઉષ્માવાહકતા અંકનું સૂત્ર મેળવો.

જવાબ

ઉષ્માવાહકતાના નિયમો:

1. ઉઘા પ્રવાહ તપમાન તફાવત (ΔT) સાથે સીધો પ્રમાણસર છે
 2. ઉઘા પ્રવાહ આડછેદના ક્ષેત્રકળ (A) સાથે સીધો પ્રમાણસર છે
 3. ઉઘા પ્રવાહ લંબાઈ (L) સાથે વ્યસ્ત પ્રમાણસર છે
 4. ઉઘા પ્રવાહ સમય (t) સાથે સીધો પ્રમાણસર છે

ઉષ્માવાહકતા અંકની તારણા:

કુરિયરના નિયમ અનુસાર: $Q = A \times t \times \Delta T/L$

પ્રમાણસરતા અયળાંક K સાથે સમીકરણમાં રૂપાંતરિત કરતાં: $Q = K \times A \times t \times \Delta T/L$

$$\text{કરીથી ગોઠવતાં: } K = (Q \times L) / (A \times t \times \Delta T)$$

ଜ୍ୟାଃ

- Q = વાહિત ઉભા (જીલમાં)
 - L = વાહકની લંબાઈ (મીટરમાં)
 - A = આડછેદનું ક્ષેત્રફળ (m^2 માં)
 - t = સમય (સેકન્ડમાં)
 - ΔT = તાપમાન તફાવત (કલ્િવનમાં)
 - K = ઉભાવાહકતા અંક ($W/m \cdot K$ માં)

અકૃતિ:

T ————— T

L
A
Q

ਮੇਮਰੀ ਟ੍ਰੀਕ

“ઉજ્મા ઝડપથી વહે જ્યારે ક્ષેત્રકુળ મોટ, તાપમાન વધ, લંબાઈ ઓછી”

પ્રશ્ન 3(ક)(િ) [૨ ગુણી]

એક કાચની વિંડોનું કુલ ક્ષેત્રફળ 0.5m^2 છે. જો કાચની જાડાઈ 0.6cm , અંદરનું તાપમાન 30°C અને બહારનું તાપમાન 20°C છે તો વિંડો દ્વારા પ્રતિ કલાક થતી ઉઘાતનું વહનનું ગણતરી કરો. કાચ માટે ઉઘાવાહકતા અંક $1.0 \text{ Wm}^{-1}\text{K}^{-1}$ છે.

ଜ୍ଵାବ

$$\text{सूत्रः } Q = (K \times A \times t \times \Delta T) / L$$

૪૮

- ક્ષેત્રફળ (A) = 0.5 m²
 - જાડાઈ (L) = 0.6 cm = 0.006 m
 - અંદરનું તાપમાન (T₀) = 30°C
 - બહારનું તાપમાન (T₁) = 20°C
 - તાપમાન તફાવત (ΔT) = 10°C = 10 K
 - ઉભાવાહકતા અંક (K) = 1.0 W/m·K
 - સમય (t) = 1 કલાક = 3600 સેકન્ડ

$$\text{ગણતરી: } Q = (1.0 \times 0.5 \times 3600 \times 10) / 0.006 \quad Q = (18000) / 0.006 \quad Q = 3,000,000 \text{ l} = 3000 \text{ kJ}$$

આથી, વાહિત ઉઘ્મા = 3000 kJ પ્રતિ કુલાક

પ્રશ્ન 3(ક)(iii) [1 ગણ]

ઓપ્ટિકલ કાર્ડબર દ્વારા પ્રકાશના પ્રસરણ માટે પ્રકાશના કયા ગણધર્મ જવાબદાર છે?

જવાબ

સંપૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન (Total Internal Reflection - TIR) ઓપ્ટિકલ ફાઈબર દ્વારા પ્રકાશના પ્રસરણ માટે જવાબદાર છે.

પ્રશ્ન 3(અ) [3 ગુણ] (OR)

ઉષ્માધારિતા અને વિશિષ્ટ ઉષ્મા ને વ્યાખ્યાયિત કરો.

જવાબ

ઉષ્માધારિતા:

- કોઈ પદાર્થના તાપમાનમાં 1°C અથવા 1K વધારવા માટે જરૂરી ઉષ્મા ઊર્જાનો જથ્થો
- પદાર્થના દ્રવ્યમાન અને સામગ્રી પર આધાર રાખે છે
- સૂત્ર: $C = Q/\Delta T$
- એકમ: જૂલ/કેલ્વિન (J/K)

વિશિષ્ટ ઉષ્મા:

- કોઈ પદાર્થના 1 kg ના તાપમાનમાં 1°C અથવા 1K વધારવા માટે જરૂરી ઉષ્મા ઊર્જાનો જથ્થો
- સામગ્રીનો ગુણધર્મ, દ્રવ્યમાન પર આધાર રાખતો નથી
- સૂત્ર: $c = Q/(m \times \Delta T)$
- એકમ: જૂલ/[કિગ્રા.કેલ્વિન] ($\text{J/kg}\cdot\text{K}$)

સંબંધ: ઉષ્માધારિતા (C) = દ્રવ્યમાન (m) × વિશિષ્ટ ઉષ્મા (c)

સરખામણીનું કોષ્ટક:

ગુણધર્મ	ઉષ્માધારિતા	વિશિષ્ટ ઉષ્મા
વ્યાખ્યા	પદાર્થના 1 ડિગ્રી તાપમાન વધારવા માટે જરૂરી ઉષ્મા	એકમ દ્રવ્યમાન દીઠ 1 ડિગ્રી તાપમાન વધારવા માટે જરૂરી ઉષ્મા
સંકેત	C	c
એકમ	J/K	$\text{J/kg}\cdot\text{K}$
આધાર	દ્રવ્યમાન અને સામગ્રી	ફક્ત સામગ્રી
સૂત્ર	$Q/\Delta T$	$Q/(m \times \Delta T)$

મેમરી ટ્રીક

“ઉષ્માધારિતા પૂર્ણ પદાર્થ માટે, વિશિષ્ટ ઉષ્મા એક કિલોગ્રામ માટે”

પ્રશ્ન 3(બ) [4 ગુણ] (OR)

ઓપ્ટિકલ પાયરોમીટરનું રચના અને કાર્ય સમજાવો.

જવાબ

ઓપ્ટિકલ પાયરોમીટરની રચના:

Mermaid Diagram (Code)

```
{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A[ ] --- B[ ]
    B --- C[ ]
    C --- D[ ]
    D --- B
    A --- E[ ]
    E --- F[ ]
{Highlighting}
{Shaded}
```

- ટેલિસ્કોપ: ગરમ પદાર્થને જોવા માટે
- ફિલામેન્ટ લેમ્પ: અંશાંકિત ટંગસ્ટન ફિલામેન્ટ
- રિસોર્સ્ટેટ: ફિલામેન્ટ મારફક્તે પ્રવાહ એડજસ્ટ કરવા માટે

- એમીટર: પ્રવાહ માપવા માટે
- ડેક ફિલ્ટર: તરંગાંબદીઓને મેળવવા માટે
- આઈપીસ: જોવા માટે

કાર્યસિદ્ધાંત:

- ગરમ પદાર્થની ચણકાટને સ્ટાન્ડડ લેમ્પ ફિલામેન્ટ સાથે સરખાવવા પર આધારિત
- પદાર્થને ટેલિસ્કોપ દ્વારા જોવામાં આવે છે
- ફિલામેન્ટની ચણકાટ પદાર્થની ચણકાટ સાથે મેળ ખાય ત્યાં સુધી પ્રવાહ એડજસ્ટ કરવામાં આવે છે
- મેળ વિંદુ પર, ફિલામેન્ટ પદાર્થની પૃષ્ઠભૂમિ સામે "અદ્રશ્ય" થાય છે
- અંશાંકિત સ્કેલ અથવા એમીટર વાંચન પરથી તાપમાન નક્કી કરવામાં આવે છે

તાપમાન શ્રેણી: 700°C થી 3000°C

ફાયદાઓ:

- સંપર્ક વિનાનું માપન
- ઉચ્ચ તાપમાન માપન
- ચાલતા પદાર્થો માટે યોગ્ય

મેમરી ટ્રીક

"પાયરોમીટર ચણકાટની સરખામણી કરીને તાપમાન માપે છે"

પ્રશ્ન 3(ક)(િ) [4 ગુણ] (OR)

ઘન પદાર્થોના રેખીય ઉખીય વિસ્તરણને વ્યાખ્યાપિત કરો અને રેખીય ઉખીય વિસ્તરણ ગુણાંકનું સૂત્ર મેળવો.

જવાબ

રેખીય ઉખીય વિસ્તરણ: તાપમાનમાં વધારો થતાં ઘન પદાર્થની લંબાઈમાં થતો વધારો

રેખીય ઉખીય વિસ્તરણ ગુણાંક (α): તાપમાનમાં એકમ ફેરફાર દીઠ લંબાઈમાં થતો ભાગાત્મક ફેરફાર

તારણ:

નાના તાપમાન ફેરફાર માટે:

- લંબાઈમાં ફેરફાર (ΔL) મૂળ લંબાઈ (L_0) સાથે સીધો પ્રમાણસર છે
- ΔL તાપમાન ફેરફાર (ΔT) સાથે સીધો પ્રમાણસર છે

તેથી: $\Delta L = L_0 \times \alpha \Delta T$

પ્રમાણસરતા અચળાંક α સાથે સમીકરણમાં ઉપાંતરિત કરતાં: $L = L_0 + \alpha L_0 \Delta T$

ક્રીધી ગોઠવતાં: $\alpha = \Delta L / (L_0 \times \Delta T)$

જ્યાં:

- ΔL = લંબાઈમાં ફેરફાર (મીટરમાં)
- L_0 = મૂળ લંબાઈ (મીટરમાં)
- ΔT = તાપમાન ફેરફાર (કેલ્વિન અથવા સેલ્સિયસમાં)
- α = રેખીય ઉખીય વિસ્તરણ ગુણાંક (પ્રતિ $^{\circ}\text{C}$ અથવા પ્રતિ K)

અંતિમ લંબાઈ: $L = L_0(1 + \alpha \Delta T)$

આફ્ટિટિસ:

:

| -----L ----- |

:

| -----L----- |

મેમરી ટ્રીક

"રેખીય વિસ્તરણ લંબાઈ વધારે ગરમી વધતાં"

પ્રશ્ન 3(ક)(િi) [2 ગુણ] (OR)

0°C પર સ્થીલના સલિયાની લંબાઈ 150 cm છે. 200°C પર તેની લંબાઈ કેટલી હશે જો તેનો રેખીય ઉખીય વિસ્તરણનો ગુણાંક 12×10^{-5} પ્રતિ $^{\circ}\text{C}$ હો

જવાબ

સૂત્ર: $L = L_0(1 + \alpha T)$

આપેલ:

- મૂળ લંબાઈ (L_0) = 150 cm
- મૂળ તાપમાન = 0°C
- અંતિમ તાપમાન = 200°C
- તાપમાન ફેરફાર (αT) = 200°C
- રેખીય ઉભીય વિસ્તરણ ગુણાંક (α) = 12×10^{-4} પ્રતિ $^\circ\text{C}$

ગણતરી: $L = 150(1 + 12 \times 10^{-4} \times 200)$ $L = 150(1 + 24 \times 10^{-4})$ $L = 150(1 + 0.0024)$ $L = 150 \times 1.0024$ $L = 150.36$ cm

આથી, સ્ટેલના સરિયાની અંતિમ લંબાઈ = 150.36 cm

પ્રશ્ન 3(ક)(iii) [1 ગુણ] (OR)

સામાન્ય પ્રકાશના ઉત્સર્જન માટે કયા પ્રકારના ઉત્સર્જન જવાબદાર છે?

જવાબ

સ્વચંસ્કૂર્ત ઉત્સર્જન (Spontaneous emission) સામાન્ય પ્રકાશના ઉત્સર્જન માટે જવાબદાર છે.

પ્રશ્ન 4(અ) [3 ગુણ]

તરંગની કંપવિસ્તાર, આવૃત્તિ અને આવર્તકાળને વ્યાખ્યાયિત કરો.

જવાબ

કંપવિસ્તાર:

- માધ્યમના કણોનું સમતોલન સ્થિતિથી મહત્તમ વિરસ્થાપન
- તરંગની ઊર્જા દર્શાવે છે
- 'A' દ્વારા દર્શાવાય છે
- મીટરમાં (m) માપવામાં આવે છે

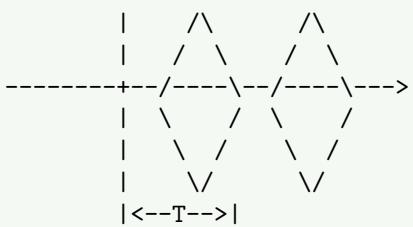
આવૃત્તિ:

- એક સમયમાં થતાં સંપૂર્ણ સ્પંદનોની સંખ્યા
- 'f' અથવા 'T' દ્વારા દર્શાવાય છે
- હર્ટા (Hz) અથવા સ્પંદન પ્રતિ સેકન્ડમાં માપવામાં આવે છે
- તરંગલંબાઈ (λ) અને વેગ (v) સાથે સંબંધિત: $f = v/\lambda$

આવર્તકાળ:

- એક સ્પંદન પૂર્ણ કરવા માટે લાગતો સમય
- 'T' દ્વારા દર્શાવાય છે
- સેકન્ડ (s)માં માપવામાં આવે છે
- આવૃત્તિ સાથે સંબંધિત: $T = 1/f$

આફ્ટિ:

મેમરી ટ્રીક

"કંપવિસ્તાર ઊર્જા સૂચવે, આવૃત્તિ ચક સૂચવે, આવર્તકાળ એક ચકનો સમય સૂચવે"

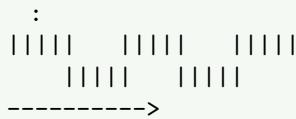
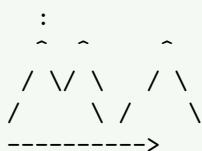
પ્રશ્ન 4(બ) [4 ગુણ]

લંબગત અને સંગત તરંગો વચ્ચેનો તફાવત લખો.

જવાબ

ગુણધર્મ	લંબગત તરંગો	સંગત તરંગો
કણોની ગતિની દિશા	તરંગના પ્રસરણની દિશાને લંબરૂપ	તરંગના પ્રસરણની દિશાને સમાંતર
રચના	શિખર અને ખીણો	સંકોચન અને વિરલીકરણ
ઉદાહરણો	પ્રકાશ તરંગો, પાઇના તરંગો, વિદ્યુતચુબકીય તરંગો	ધ્વનિ તરંગો, ભૂકૂપીય પો-તરંગો
માધ્યમની જરૂરીયાત	નિર્વાતમાં પ્રસરી શકે છે (દા.ત., પ્રકાશ)	ભૌતિક માધ્યમની જરૂર પડે છે
ધૂવીભવન	ધૂવીભૂત થઈ શકે છે	ધૂવીભૂત થઈ શકતા નથી
વૈગ	ધન માધ્યમમાં સામાન્ય રીતે વધારે ઝડપી	ધન માધ્યમમાં સામાન્ય રીતે ધીમા
ગાણિતિક સૂત્ર	$y = A \sin(kx - \omega t)$	$s = A \sin(kx - \omega t)$

આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

“લંબગત લંબરૂપ ગતિમાં, સંગત સમાંતર ગતિમાં”

પ્રશ્ન 4(ક)(િ) [5 ગુણ]

પીઓઇલેક્ટ્રિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને અલ્ટ્રાસોનિક તરંગ કેવી રીતે ઉત્પત્ત થાય છે?

જવાબ

પીઓઇલેક્ટ્રિક પદ્ધતિ દ્વારા અલ્ટ્રાસોનિક તરંગ ઉત્પત્ત કરવી:

Mermaid Diagram (Code)

```
{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A[ ] --{-}{-}{-}--> B[ ]
    B --{-}{-}{-}--> C[ ]
    C --{-}{-}{-}--> D[ ]
{Highlighting}
{Shaded}
```

કાર્યસિદ્ધાંત:

- પીઓઇલેક્ટ્રિક ઇફ્ક્ષુન્ટ પર આધારિત - યાંત્રિક દ્વારા પ્રતિભાવમાં વિદ્યુત ચાર્જ ઉત્પત્ત કરવો અને તેનાથી ઉલંઘુણી કરવી
- પીઓઇલેક્ટ્રિક કિસ્ટલ (કવાર્ટ્ઝ, ટુરમેલાઇન, રોશેલ સોલ્ટ) પર ઉચ્ચ-આવૃત્તિ AC વોલ્ટેજ લાગુ કરવામાં આવે છે
- કિસ્ટલ લાગુ કરેલ વોલ્ટેજની સમાન આવૃત્તિએ કંપન કરે છે
- જારારે આવૃત્તિ કિસ્ટલની કુદરતી આવૃત્તિ સાથે મેળ ખાય, ત્યારે અનુનાદ થાય છે
- મહત્તમ કંપિસ્ટારના કંપનો અલ્ટ્રાસોનિક તરંગો ઉત્પત્ત કરે છે

ધાર્યકો:

- ઓસિલેટર: ઉચ્ચ-આવૃત્તિ વિદ્યુત આંદોલનો ઉત્પત્ત કરે છે

- એમ્પિલફાયર: આંદોલનોના કંપવિસ્તાર વધારે છે
- પીઓઇલેક્ટ્રિક કિસ્ટલ: વિદ્યુત ઊજને ચાંત્રિક કંપનોમાં રૂપાંતરિત કરે છે
- માઉન્ટિંગ: કિસ્ટલને યોગ્ય રીતે સપોર્ટ કરે છે

આવૃત્તિ શ્રેણી: 20 kHz થી અનેક MHz

ફાયદાઓ:

- ઉચ્ચ કાર્યક્ષમતા
- ચોક્કસ આવૃત્તિ નિયંત્રણ
- નાનો કદ
- કોઈ હલનચલન કરતા ભાગો નથી

મેમરી ટ્રીક

"પીઓ પરિવર્તિત થાય છે જ્યારે વિદ્યુત પ્રવાહ પસાર થાય છે"

પ્રશ્ન 4(ક)(ii) [2 ગુણ]

દ્વનિ તરંગના કોઈપણ બે ગુણધર્મો સમજાવો.

જવાબ

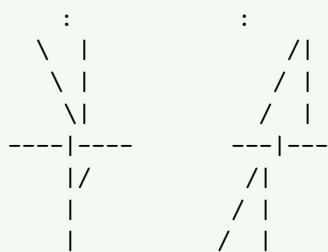
1. દ્વનિનું પરાવર્તન:

- દ્વનિ તરંગો અવરોધકો પરથી પરાવર્તિત થાય છે
- પરાવર્તનના નિયમને અનુસરે છે: આપાત કોણ = પરાવર્તિત કોણ
- દૂરના પદાર્થો પરથી પરાવર્તિત થઈને પડધો ઉત્પન્ન કરે છે
- ઉપયોગો: સોનાર, પડધા સ્થાનિકરણ, દ્વનિક ડિઝાઇન

2. દ્વનિનું વકીલબનન:

- એક માધ્યમથી બીજા માધ્યમમાં જતાં દ્વનિ તરંગોનું વળતું
- વિવિધ માધ્યમોમાં દ્વનિના વેગમાં ફેરફારને કારણે થાય છે
- ઉદાહરણો: ગુંબજોમાં દ્વનિ કેન્દ્રિત થબી, રાને દ્વનિ વધુ સારી રીતે સંભળાવી
- ઉપયોગો: દ્વનિક લેન્સ, મેડિકલ અલ્ટ્રાસાઉન્ડ

આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

"દ્વનિ પરાવર્તિત થાય, વળાંક લે, પ્રસરણ કરે"

પ્રશ્ન 4(અ) [3 ગુણ] (OR)

તરંગની તરંગલંબાઈ, કલા અને વેગને વ્યાખ્યાયિત કરો.

જવાબ

તરંગલંબાઈ:

- કલામાં રહેલા બે કમિક બિંદુઓ વચ્ચેનું અંતર
- એક સંપૂર્ણ દોલન દરમિયાન પ્રવાસ કરેલું અત્યર
- 'λ' (લેમ્ડા) દ્વારા દર્શાવાય છે
- મીટર (m)માં માપવામાં આવે છે
- આવૃત્તિ (f) અને વેગ (v) સાથે સંબંધિત: $\lambda = v/f$

કલા:

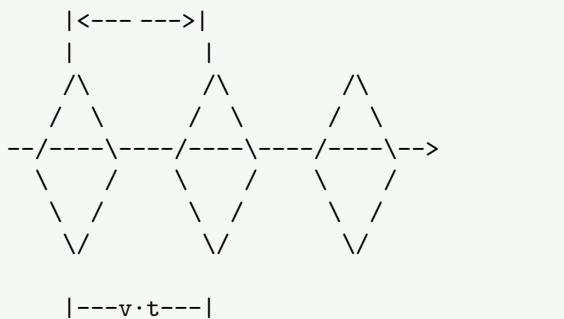
- કોઈ ચોક્કસ બિંદુ અને સમયે દોલનની સ્થિતિ

- રેડિયન અથવા ડિગ્રીમાં માપવામાં આવે છે
- સંપૂર્ણ ચક્ક = 2π રેડિયન અથવા 360°
- એક જ કલા ધરાવતા બિંદુઓ એકસરખા કલામાં છે
- π રેડિયન (180°) થી અલગ હોય તે બિંદુઓ વિરાદ્ધ કલામાં છે

વેગ:

- માધ્યમમાં તરંગના પ્રસરણનો દર
- 'V' દ્વારા દર્શાવાય છે
- મીટર પ્રતિ સેક્ઝન (m/s)માં માપવામાં આવે છે
- તરંગલંબાઈ અને આવત્તિ સાથે સંબંધિત: $V = f\lambda$
- તરંગની લાક્ષણિકતાઓ પર નહીં પણ માધ્યમના ગુણધર્મો પર આધાર રાખે છે

આફ્ટિ:

મેમરી ટ્રીક

"તરંગલંબાઈ એક ચકની લંબાઈ, કલા સ્થિતિ બતાવે, વેગ પ્રસરણની ઝડપ દર્શાવે"

પ્રશ્ન 4(બ) [4 ગુણ] (OR)

તરંગોની સહાયક અને વિનાશક વ્યતિકરણ સમજાવો.

જવાબ

વ્યતિકરણ: અવકાશમાં એક જ બિંદુ પર બે અથવા વધુ તરંગોના અધ્યારોપણને કરારણે નવી તરંગ પેટર્ન ઉત્પત્ત થવી

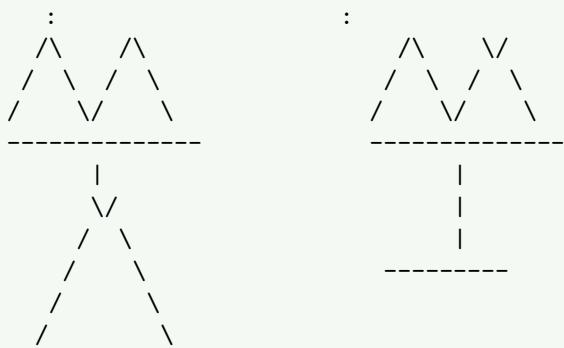
સહાયક વ્યતિકરણ:

- જ્યારે તરંગો એકસરખા કલામાં મળે (શિખર સાથે શિખર મળે) ત્યારે થાય છે
- કલા તફાવત = $0, 2\pi, 4\pi, \dots$ ($0^\circ, 360^\circ, 720^\circ, \dots$)
- પથ તફાવત = $n\pi$ ($n = 0, 1, 2, \dots$)
- પરિણામે વ્યક્તિગત તરંગો કરતાં મોટી કંપવિસ્તાર થાય છે
- પરિણામી કંપવિસ્તાર = વ્યક્તિગત કંપવિસ્તારનો સરવાળો

વિનાશક વ્યતિકરણ:

- જ્યારે તરંગો વિરાદ્ધ કલામાં મળે (શિખર સાથે ખીણ મળે) ત્યારે થાય છે
- કલા તફાવત = $\pi, 3\pi, 5\pi, \dots$ ($180^\circ, 540^\circ, 900^\circ, \dots$)
- પથ તફાવત = $(n+1/2)\pi$ ($n = 0, 1, 2, \dots$)
- પરિણામે વ્યક્તિગત તરંગો કરતાં નાની કંપવિસ્તાર થાય છે
- જો કંપવિસ્તાર સમાન હોય તો સંપૂર્ણ રક્ષિકરણ થાય છે

આફ્ટિ:

મેમરી ટ્રીક

“સહાયક શિખર-શિખર મેળવે; વિનાશક શિખર-ખીણ મેળવે”

પ્રશ્ન 4(ક)(િ) [5 ગુણ] (OR)

મેગ્નોસ્ટ્રિક્શન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને અલ્ટ્રાસોનિક તરંગ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે?

જવાબ

મેગ્નોસ્ટ્રિક્શન પદ્ધતિ દ્વારા અલ્ટ્રાસોનિક તરંગ ઉત્પન્ન કરવી:

Mermaid Diagram (Code)

```

{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A[ ] --- B[ ]
    B --- C[ ]
    C --- D[ ]
    D --- E[ ]
{Highlighting}
{Shaded}

```

કાર્યસિદ્ધાંત:

- મેગ્નોસ્ટ્રિક્શન ઇફ્ક્યુટ પર આધારિત - ચુંબકીય ક્ષેત્રમાં મૂકતાં ફેરોમેગ્નેટિક પદાર્થોમાં પરિમાણમાં ફેરફાર
- જ્યારે ચુંબકીય ક્ષેત્ર લાગુ કરવામાં આવે, ત્યારે રોડ સંકોચાય છે
- જ્યારે ક્ષેત્ર હૂર કરવામાં આવે, ત્યારે રોડ તેના મૂળ કદ સુધી પાછો ફેલાય છે
- પ્રત્યાવર્તી પ્રવાહ પ્રત્યાવર્તી ચુંબકીય ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરે છે
- રોડ લાગુ કરેલ પ્રવાહની આવૃત્તિએ કંપન કરે છે
- આ કંપનો અલ્ટ્રાસોનિક તરંગો ઉત્પન્ન કરે છે

ઘટકો:

- ઓસિલેટર: ઉર્ચચ-આવૃત્તિ વિદ્યુત આંદોલનો ઉત્પન્ન કરે છે
- એમ્પિલ્ફાયર: આંદોલનોના કંપવિસ્તાર વધારે છે
- કોઈલ: પ્રવાહ પસાર થાય ત્યારે ચુંબકીય ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરે છે
- ફેરોમેગ્નેટિક રોડ: નિકલ, આયર્ન-નિકલ મિશ્રધાતુ, અથવા ફેરાઇટ્સ
- માઉન્ટિંગ: રોડને યોગ્ય રીતે સપોર્ટ કરે છે

આવૃત્તિ શ્રેણી: 20 kHz થી 100 kHz (પીઝોઇલેક્ટ્રિક પદ્ધતિ કરતાં ઓછી)

કાયદાઓ:

- ઉર્ચચ પાવર ને હેન્ડલ કરે છે
- ઉર્ચચ-તીવ્રતાવાળા ઉપયોગો માટે યોગ્ય
- મજબૂત બાંધણી
- નીચી આવૃત્તિઓ પર સારી રીતે કામ કરે છે

મર્યાદાઓ:

- નીચી આવૃત્તિઓ સુધી મર્યાદિત
- પીઝોઇલેક્ટ્રિક પદ્ધતિ કરતાં ઓછી કાર્યક્ષમતા
- ઉર્ચચ આવૃત્તિઓએ રોડનું હીટિંગ

મેમરી ટ્રીક

“ચુંબકત્વથી સામગ્રી ફેરફાર પામે, અલ્ટ્રાસોનિક તરંગો બનાવે”

પ્રશ્ન 4(ક)(િi) [2 ગુણ] (OR)

પ્રકાશ તરંગના કોઈપણ બે ગુણધર્મો સમજાવો.

જવાબ

1. પ્રકાશનું પરાવર્તન:

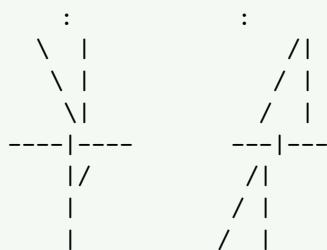
- જ્યારે પ્રકાશ સપાટી પર પડે ત્યારે પાછો ફેંકાય છે

- પરાવર્તનના નિયમને અનુસરે છે: આપાત કોણ = પરાવર્તિત કોણ
- સ્મૂઘ સપાટીઓ પરથી નિયમિત પરાવર્તન
- ખરબચડી સપાટીઓ પરથી વિસરિત પરાવર્તન
- ઉપયોગો: અરીસા, રિફ્લેક્ટર્સ, ઓપ્ટિકલ ઉપકરણો

2. પ્રકાશનું વકીભવન:

- એક માધ્યમથી બીજા માધ્યમમાં જતાં પ્રકાશનું વળું
- સ્નેલના નિયમને અનુસરે છે: $n_1 \sin(\theta_1) = n_2 \sin(\theta_2)$
- વિવિધ માધ્યમોમાં પ્રકાશની ઝડપમાં ફેરફારને કારણો થાય છે
- ઉદાહરણો: પાણીમાં લાકડીનો વાંકો દેખાવ
- ઉપયોગો: લેન્સ, પ્રિઝમ, ઓપ્ટિકલ ફાઈબર

આફ્ટિસ:

મેમરી ટ્રીક

"પ્રકાશ અરીસામાં પરાવર્તિત થાય અને માધ્યમમાં વકીભવન પામે"

પ્રશ્ન 5(અ) [3 ગુણ]

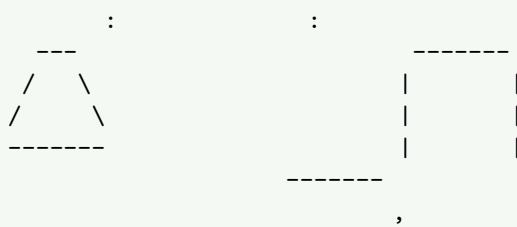
લેસરની લાક્ષણિકતાઓ લખો.

જવાબ

લેસરની લાક્ષણિકતાઓ:

લાક્ષણિકતા	વર્ણન
એકવર્ણીય	એક તરંગલંબાઈ/રંગ (ખૂબ સાંકડી આવૃત્તિ શ્રેણી)
સંસકત	બધા તરંગો એક જ કલામાં, ઉચ્ચ વ્યતિકરણ ઉત્પત્ત કરે છે
દિશાત્મક	અત્યંત સમાંતર, લાંબા અંતર પર પણ નહીંવત વિસરણ
ઉચ્ચ તીવ્રતા	સાંકડા કિરણમાં કેન્દ્રિત ઊર્જા
ઉચ્ચ શુદ્ધતા	સામાન્ય પ્રકાશની તુલનામાં અત્યંત શુદ્ધ રંગ

આફ્ટિસ:

મેમરી ટ્રીક

"લેસર પ્રકાશ: એકવર્ણીય, સંસકત, દિશાત્મક, તીવ્ર"

પ્રશ્ન 5(બ) [4 ગુણ]

એન્જિનિયરિંગ અને મેડિકલ ક્ષેત્રે લેસરના મહત્વની ચર્ચા કરો.

જવાબ

એન્જિનિયરિંગ ક્ષેત્રે લેસરનું મહત્વ:

1. ઉત્પાદન:
 - ધ્યાનથોનું ચોક્કસ કટિંગ અને વેલ્ડિંગ
 - 3D પ્રિન્ટિંગ અને રેપિડ પ્રોટોટાઇપિંગ
 - સામગ્રી પર એન્ગ્રેવિંગ અને માર્કિંગ
2. માપન અને પરીક્ષણ:
 - અંતર માપન (LIDAR)
 - એલાઇનમેન્ટ અને લેવલિંગ
 - નોન-ડિસ્ક્રિપ્ટિવ ટેસ્ટિંગ
 - હોલોગ્રાફી દ્વારા સ્ટ્રેસ એનાલિસિસ
3. સંચાર:
 - ફાઇબર ઓપ્ટિક સંચાર
 - ફી-સ્પેસ ઓપ્ટિકલ કમ્પ્યુનિકેશન
 - ડેટા સ્ટોરેજ (CD/DVD/Blu-ray)
4. સામગ્રી પ્રક્રિયા:
 - હીટ ટ્રીટમેન્ટ
 - સપાઈ સખત કરવી
 - માઇક્રોમશીનિંગ

મેડિકલ ક્ષેત્રે લેસરનું મહત્વ:

1. સર્જરી:
 - રક્તવિહીન કટિંગ (લેસર સ્કાલ્પેલ)
 - નેત્ર સર્જરી (LASIK)
 - ત્વચાને લગતી પ્રક્રિયાઓ
 - થ્યુમર દૂર કરવા
2. નિદાન:
 - લેસર ઇમેજિંગ
 - સ્પેક્ટ્રોસ્કોપી
 - ફલો સાયટોમ્ઝ્રી
 - ઓપ્ટિકલ કોહેરન્સ ટોમોગ્રાફી
3. થેરાપી:
 - કેન્સર માટે ફોટોડાયનેમિક થેરાપી
 - લો-લેવલ લેસર થેરાપી
 - દર્દ વ્યવસ્થાપન
 - કોસ્મેટિક પ્રક્રિયાઓ (વાળ દૂર કરવા, ત્વચા ચુવાન બનાવવા)
4. દંત ચિકિત્સા:
 - ખાડા શોધવા
 - દંત સફેદ કરવા
 - પેઢાની સર્જરી

મેમરી ટ્રીક

"લેસર ઉત્પાદન સુધારે, માપન કરે, માહિતી મોકલે, દર્દીઓને સારા કરે"

પ્રશ્ન 5(ક)(િ) [5 ગુણ]

લેસરના ઉત્પાદન માટે પોચ્ચુલેશન ઇન્વર્જન અને મેટાસ્ટેબલ સ્ટેટનું શું મહત્વ છે?

જવાબ

પોચ્ચુલેશન ઇન્વર્જન:

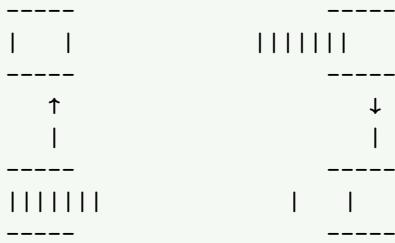
- વ્યાખ્યા: એવી સ્થિતિ જ્યાં ગ્રાઉન્ડ સ્ટેટ કરતાં ઉત્સર્જિત અવસ્થામાં વધારે આણુઓ હોય (સામાન્ય સમતુલનથી ઉલટું)

• મહત્વ:

1. લેસર કિયા માટે આવશ્યક શરત
2. ઉત્સર્જિત ઉત્સર્જન શોષણ કરતાં પ્રભાવશાળી બને તેવું વાતાવરણ બનાવે છે
3. પ્રકાશનું વર્ધન સક્ષમ બનાવે છે (નકારાત્મક શોષણ)
4. તેના વગર, ઉત્સર્જિત ફોટોન શોષિત થશે, જે લેસર કિયાને અટકાવશે
5. ઉત્સર્જિત ઉત્સર્જનની શ્રુંખલા પ્રતિક્રિયા માટે જરૂરી છે

આફ્ક્રિટિક:

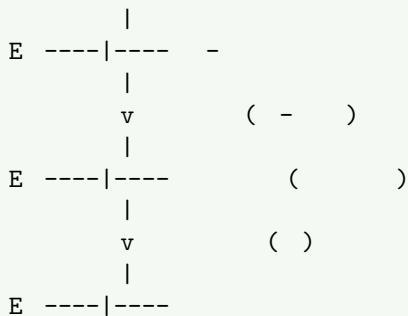
: : :

મેટાસ્ટેબલ સ્ટેટ:

- વ્યાખ્યા: પ્રમાણમાં લાંબા જીવનકાળ (10૦૦ થી 10૦૦ સેકન્ડ) વાળી ઉત્તેજિત ઊર્જા અવસ્થા
- મહત્વ:
 - ઉત્તેજિત આણુઓનું સંચય કરવાની મંજૂરી આપે છે (અસ્થાયી ઊર્જા સંગ્રહ)
 - પોપ્યુલેશન ઇન્વર્જન સ્થાપિત કરવા માટે સમય આપે છે
 - લાંબો જીવનકાળ ઝડપી સ્વયંરકૃત ઉત્સર્જનને રોકે છે
 - સ્વયંરકૃત ઉત્સર્જન કરતાં ઉત્તેજિત ઉત્સર્જન પ્રભાવશાળી થાય તે સુનિશ્ચિત કરે છે
 - સતત લેસર કાર્ય માટે આવશ્યક છે

ઊર્જા સ્તર આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

“પોપ્યુલેશન ઇન્વર્જન ઉત્તેજિત અવસ્થામાં આણુઓ રાખે; મેટાસ્ટેબલ સ્ટેટ આ પરિસ્થિતિ લાંબો સમય ટકાવે”

પ્રશ્ન 5(ક)(િ) [૨ ગુણ]

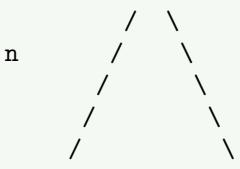
ગેડે ઈન્ડેક્સ ઓપ્ટિકલ ફાઈબર સમજાવો.

જવાબ

ગેડે ઈન્ડેક્સ ઓપ્ટિકલ ફાઈબર:

- બંધારણ: કેન્દ્રથી પરિધિ તરફ કમશા: ઘટતા રીફેક્ટિવ ઈન્ડેક્સ સાથેનો કોર
- રીફેક્ટિવ ઈન્ડેક્સ પ્રોફાઇલ: પરવલયિક પેટર્નને અનુસરે છે: $n(r) = n_0(1 - \alpha r^2)$
- પ્રકાશનું પ્રસરણ: પ્રકાશ લિગાંગ પેટર્નને બદલે વચ્ચે માર્ગોમાં પ્રવાસ કરે છે
- પદ્ધતિ: પરિધિની નજીકનો પ્રકાશ કેન્દ્ર કરતાં વધુ ઝડપથી પ્રવાસ કરે છે, જે લાંબા માર્ગ માટે વળતર આપે છે
- ફાયદાઓ:
 - સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ફાઈબરની તુલનામાં ઓછું મોડલ ડિસ્પર્શન
 - ઉચ્ચ બેન્ડવિડ્થ
 - ઓછું સિગ્નલ વિફ્લૂટિકરણ
 - મધ્યમ અંતરના સંચાર માટે યોગ્ય

આડાન આકૃતિ:

મેમરી ટ્રીક

"ગ્રેડક ઈન્ડેક્સ કમશા: કોરમાંથી કલેડિંગની તરફ બદલાય, ડિસ્પર્શન ઘટાડે"

પ્રશ્ન 5(અ) [3 ગુણ] (OR)

પ્રકાશનું વકીભવનને વ્યાખ્યાયિત કરો અને સ્નેલનો નિયમ લખો.

જવાબ

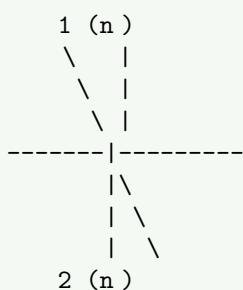
પ્રકાશનું વકીભવન:

- જ્યારે પ્રકાશ એક પારદર્શક માધ્યમથી બીજા માધ્યમમાં પસાર થાય ત્યારે તેનું વળું
- વિવિધ માધ્યમોમાં પ્રકાશની ગતિમાં ફેરફારને કારણો થાય છે
- દિશા બદલાય છે પરંતુ આવૃત્તિ એક સરખી રહે છે
- જડપ સાથે તરંગલંબાઈ બદલાય છે

સ્નેલનો નિયમ:

- વકીભવનને નિયંત્રિત કરતો ગાણિતિક સંબંધ
- આપાત અને વકીભવન કોણના સાઇન્સનો ગુણોત્તર રીફેક્ટર ઈન્ડેક્સના ગુણોત્તર સાથે સમાન હોય છે
- સૂત્ર: $n_1 \sin(\theta_1) = n_2 \sin(\theta_2)$
- જથું:
 - n_1 = પ્રથમ માધ્યમનો રીફેક્ટર ઈન્ડેક્સ
 - n_2 = બીજા માધ્યમનો રીફેક્ટર ઈન્ડેક્સ
 - θ_1 = આપાત કોણ
 - θ_2 = વકીભવન કોણ

આફ્ક્રિટિક:

મેમરી ટ્રીક

"સાઇન ગુણોત્તર ઈન્ડેક્સ ગુણોત્તર સાથે સમાન" અથવા " $n_1 \sin \theta_1 = n_2 \sin \theta_2$ "

પ્રશ્ન 5(બ) [4 ગુણ] (OR)

ઇજનેરી અને મેડિકલ ક્ષેત્રે ઓપ્ટિકલ ફાઈબરના મહત્વની ચર્ચા કરો.

જવાબ

ઇજનેરી ક્ષેત્રે ઓપ્ટિકલ ફાઈબરનું મહત્વ:

1. સંચાર:

- ડાઇ-સ્પીડ ઇન્ટરનેટ ટ્રાન્સમિશન

- લાંબા અંતર દૂરસંચાર
- સુરક્ષિત ડેટા ટ્રાન્સમિશન (ટેપ કરવામાં મુશ્કેલ)
- કોપર કેવલ્સ કરતાં વધુ બેન્ડવિલ્થ

2. સેન્સર અને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન:

- તાપમાન, દબાણ, તાણ માપન
- સ્ટ્રક્ચરલ હેલ્થ મોનિટરિંગ
- રાસાયાણિક અને જૈવિક સૌન્સિંગ
- ભૂંક્પીય શોધ

3. ઔદ્યોગિક ઉપયોગો:

- જોખમી વિસ્તારોનું દૂરસ્થ નિરીક્ષણ
- ઔદ્યોગિક પ્રક્રિયા નિયંત્રણ
- પાવર સિસ્ટમ મોનિટરિંગ
- ખનન અને પેટ્રોલિયમ શોધ

4. કમ્પ્યુટિંગ:

- ઘટકો વચ્ચે હાઇ-સ્પીડ ડેટા ટ્રાન્સફર
- ઓપ્ટિકલ ઇન્ટરક્નેક્ટ્સ
- કવોન્ટમ કમ્પ્યુટિંગ જોડાણો

મેડિકલ ક્ષેત્રે ઓપ્ટિકલ ફાઈબરનું મહત્વ:

1. નિદાન:

- આંતરિક અંગોના પરીક્ષણ માટે એન્ડોસ્કોપી
- ન્યૂનતમ આક્મક સર્જરી માટે લોપોસ્કોપી
- રક્તવાહિનીઓના પરીક્ષણ માટે એન્જિયોસ્કોપી
- શ્વસન માર્ગના પરીક્ષણ માટે બ્રોન્કોસ્કોપી

2. સર્જરી:

- ચોક્કસ ઓપરેશન માટે લેસર પ્રકાશ વિતરણ
- ફોટોદાયનેમિક થેરાપી
- માઇક્રોસર્જરી માર્ગદર્શન
- દૂરસ્થ સર્જરી મોનિટરિંગ

3. ઇમેજિંગ:

- ઓપ્ટિકલ કોહેરન્સ ટોમોગ્રાફી
- કોન્ફોકલ માઇક્રોસ્કોપી
- ઓટોજેનેટિક્સ
- મેડિકલ સ્પેક્ટ્રોસ્કોપી

4. સારવાર:

- ત્વચાની સ્થ્યાંતિક્યો માટે ફોટોથેરાપી
- લેસર સારવાર વિતરણ
- રિયલ-ટાઇમ મોનિટરિંગ માટે બાયોસેન્સિંગ
- લક્ષિત દવા વિતરણ

મેમરી ટ્રીક

"ઓપ્ટિકલ ફાઈબર જોડાણ કરે, માપે, દેખાડે, સારવાર કરે"

પ્રશ્ન 5(ક)(િ) [5 ગુણ] (OR)

ઓપ્ટિકલ ફાઈબરની ન્યુમરિકલ એપર્ચર અને એસેપટન્સ એન્ગાલ માટે સૂત્ર મેળવો.

જવાબ

ન્યુમરિકલ એપર્ચર (NA) તારણ:

Mermaid Diagram (Code)

```
{Shaded}
{Highlighting} []
graph LR
    A["A  
---  
B  
---C  
---D[NA]] --- B["B  
---  
C  
---D[NA]]
```

સ્ટેપ 1: કોર-ક્લેડિંગ ઇન્ટરફેસ પર ક્રિટિકલ એંગલ ($\angle C$) વિચારો

- ક્રિટિકલ એંગલ પર, વંકીભવન પામેલા કિરણ ઇન્ટરફેસ સાથે ઘસાય છે
- $\sin(\angle C) = n_1/n_2$ (જ્યાં n_1 = કોર ઈન્ડેક્સ, n_2 = ક્લેડિંગ ઈન્ડેક્સ)

સ્ટેપ 2: કોરમાં પ્રવાસ કરતા કિરણ માટે, સંપૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન માટેની શરત લાગુ કરો

- કિરણ ક્રિટિકલ એંગલ કરતાં મોટા ખૂણો પડવું જોઈએ
- કોરમાં મહત્વમાંદું: $90^\circ - \angle C$

સ્ટેપ 3: હવામાંથી ($n_1 = 1$) દખલ થતા કિરણ માટે, સ્નેલનો નિયમ લાગુ કરો

- $n_1 \sin(\theta) = n_2 \sin(\theta')$
- $\sin(\theta') = n_1 \sin(\theta)$
- જ્યાં θ' એસેપટન્સ એંગલ છે

સ્ટેપ 4: θ' નું મહત્વમાંદું મૂલ્ય ($90^\circ - \angle C$) વાપરો

- $\sin(\theta') = n_1 \sin(90^\circ - \angle C) = n_1 \cos(\angle C)$

સ્ટેપ 5: $\sin(\angle C) = n_1/n_2$ પ્રતિસ્થાપિત કરો

$$\cos(\angle C) = (1 - \sin^2(\angle C))^{1/2} = (1 - (n_1/n_2)^2)^{1/2}$$

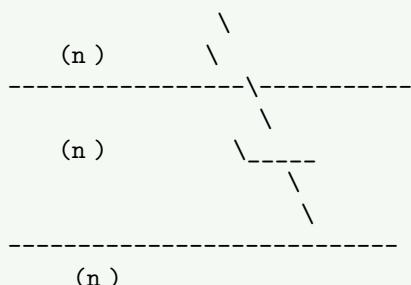
સ્ટેપ 6: તેથી:

$$\sin(\angle C) = n_1(1 - (n_1/n_2)^2)^{1/2} = (n_1^2 - n_2^2)^{1/2}$$

અંતિમ સૂત્ર:

- યુમિન્ટ એપર્ચર (NA) = $\sin(\angle C) = (n_1^2 - n_2^2)^{1/2}$
- જ્યાં θ' એસેપટન્સ એંગલ છે

આજૂતિ:

મેમરી ટ્રીક

"NA એસેપટન્સ એંગલ સૂચવે; $(n_1^2 - n_2^2)^{1/2}$ મહત્વમાં સાઇન દર્શાવે"

પ્રશ્ન 5(ક)(ii) [2 ગુણ] (OR)

સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ઓપ્ટિકલ ફાઈબર સમજાવો.

જવાબ

સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ઓપ્ટિકલ ફાઈબર:

- બંધારણ: એક્સમાન રીફેક્ટિવ ઈન્ડેક્સ ઘરાવતો કોર જે ઓછા એક્સમાન રીફેક્ટિવ ઈન્ડેક્સ ઘરાવતા ક્લેડિંગથી ઘેરાયેલો હોય છે
- રીફેક્ટિવ ઈન્ડેક્સ પ્રોફાઈલ: કોર અને ક્લેડિંગ વચ્ચે અણધારી સંક્રમણ (પગથિયું)
- પ્રકાશનું પ્રસરણ: પ્રકાશ સંપૂર્ણ આંતરિક પરાવર્તન દ્વારા જિગજાગ માર્ગમાં પ્રવાસ કરે છે
- પ્રકારો:
 - સિંગલ-મોડ: નાનો કોર ($8-10 \mu\text{m}$), પ્રકાશનો એક મોડ વહન કરે છે
 - મલ્ટિ-મોડ: મોટો કોર ($50-100 \mu\text{m}$), પ્રકાશના ઘણા મોડ્સ વહન કરે છે

લાક્ષણિકતાઓ:

- સરળ બંધારણ
- ગ્રેડ ઈન્ડેક્સ કરતાં ઓછી બેન્ડવિડ્થ
- મલ્ટિ-મોડમાં મોડલ ડિસ્પર્શનથી પીડાય છે
- કેટલાક કિરણો માટે લાંબો માર્ગ પદ્સ ફેલાવાનું કારણ બને છે

આડાન આજૂતિ:

(n)

(n)

:

n

મેમરી ટ્રીક

“સ્ટેપ ઈન્ડેક્સ ફાઈબરમાં અચાનક પરિવર્તન થાય ઈન્ડેક્સમાં”